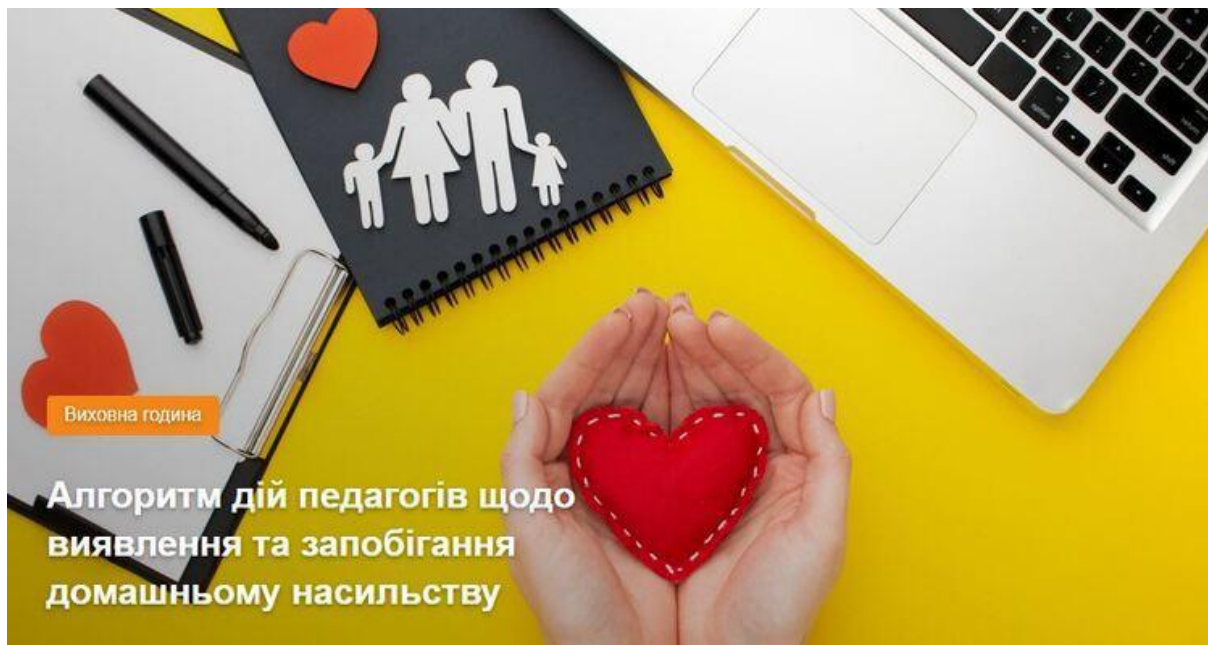

Огляд і розбір нормативних документів

Запобігання та протидія домашньому насильству визначено одним із ключових напрямів виховної роботи у закладах освіти у 2023/2024 навчальному році. І це негативне явище дійсно потребує підвищеної уваги освітян, адже через наслідки війни проблема непорозумінь та негараздів в українських сім'ях значно загострилась. Тож аби допомогти педагогам вчасно розпізнати факти домашнього насильства, що сталися з учнями, та розробити систему превентивних заходів, наша команда підготувала огляд [наказу МОН від 02.10.2018 №1047](#), яким затверджено методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників з іншими органами та службами.

Види домашнього насильства та ознаки виявлення випадків

Ефективність роботи з запобігання та протидії домашнього насильства багато у чому залежить від педагогічних працівників закладу освіти. Адже саме завдяки спостережливості вчителів за поведінкою та настроєм дітей й уважному ставленню до їхніх батьків можна вчасно помітити симптоми неблагополуччя в сім'ях та уникнути негативних наслідків.

Тож на які ознаки та фактори слід звертати увагу? У [Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»](#) визначено такі види діянь, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання:

Психологічне насильство

Ця форма домашнього насильства включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування та інші діяння, які викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю.

МОН рекомендує педагогам звертати увагу на учнів, які різко змінюють свою поведінку та контрастну, та мають такі ознаки:

- замкнутість, тривожність, страх або навпаки демонстрація повної відсутності страху, ризикована, зухвала поведінка;

- неврівноважена поведінка;
- агресивність, напади люті, схильність до руйнації, нищення, насильства;
- уповільнене мовлення, нездатність до навчання, відсутність знань відповідно до віку (наприклад, невміння читати, писати, рахувати);
- синдром «маленького дорослого» (надмірна зрілість та відповідальність);
- уникання однолітків, бажання спілкуватися та гратися зі значно молодшими дітьми;
- занижене самооцінювання, наявність почуття провини;
- швидка стомлюваність, знижена спроможність до концентрації уваги;
- демонстрація страху перед появою батьків та/або необхідністю йти додому, небажання йти додому;
- схильність до «мандрів», бродяжництва;
- депресивні розлади;
- спроби самогубства;
- вживання алкоголю, наркотичних речовин;
- наявність стресоподібних розладів психіки, психосоматичних хвороб;
- прояви насильства чи жорстокого поводження стосовно тварин чи інших живих істот;
- приналежність батьків інших законних представників до деструктивних релігійних сект;
- інші прояви поведінки чи емоційних реакцій, що не відповідають віковим нормам розвитку дитини.

Фізичне насильство

Ця форма домашнього насильства включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Ознаками фізичного насильства над дитиною можуть бути:

- розповідь дитини, що члени сім'ї застосовують до неї або іншої дитини фізичне насильство, погрожують вигнати з дому, перемістити до іншого місця проживання (інтернатний заклад, лікарня, помешкання інших родичів тощо), про наявність небезпеки з боку домашніх тварин;
- намагання дитини приховати травми та обставини їх отримання (відмова зняти одяг для медичного обстеження або переодягатися в присутності інших дітей; носити одяг, що не відповідає сезону);

- зміщення суглобів (вивихи), переломи кісток, гематоми, подряпини;
- синці на щоках, очах, губах, вухах, передпліччях, стегнах, кінчиках пальців тощо;
- рвані рани і переломи в області обличчя, травматична втрата зубів;
- травми ока (крововиливи, відшарування сітківки тощо);
- забиті місця на тілі, голові або сідницях, які мають виразні контури предмета (наприклад, пряжки ременя, лозини);
- скарги дитини на головний біль, біль у животі, зовнішні запалення органів сечовивідних і статевих систем;
- рани і синці у різних фазах загоєння на різних частинах тіла (наприклад, на спині та грудях одночасно);
- сліди від укусів;
- опіки та інші незвичні для віку дитини фізичні (видимі та невидимі) травми.

Економічне насильство

Ця форма домашнього насильства включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Педагогам слід звертати увагу на учнів, які мають такі ознаки:

- постійне голодування через нестачу їжі;
- вага дитини в значній мірі не відповідає її віковій нормі (за визначенням медичного працівника);
- пропуски занять, часті запізнення до школи;
- брудний одяг, одягання не за погодою;
- втомлений і хворобливий вигляд;
- нестача необхідного медичного лікування, неліковані зуби;
- залишення дитини батьками під наглядом незнайомих осіб (в тому числі, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння);
- залишення дитини дошкільного віку без догляду впродовж тривалого часу як у помешканні, так і на вулиці, в тому числі зі сторонніми особами;
- відсутність іграшок, книжок, розваг тощо;
- антисанітарні умови проживання, відсутність постільної білизни (або постільна білизна рвана та брудна), засобів гігієни;
- нігті, волосся у дитини нестрижені та брудні;

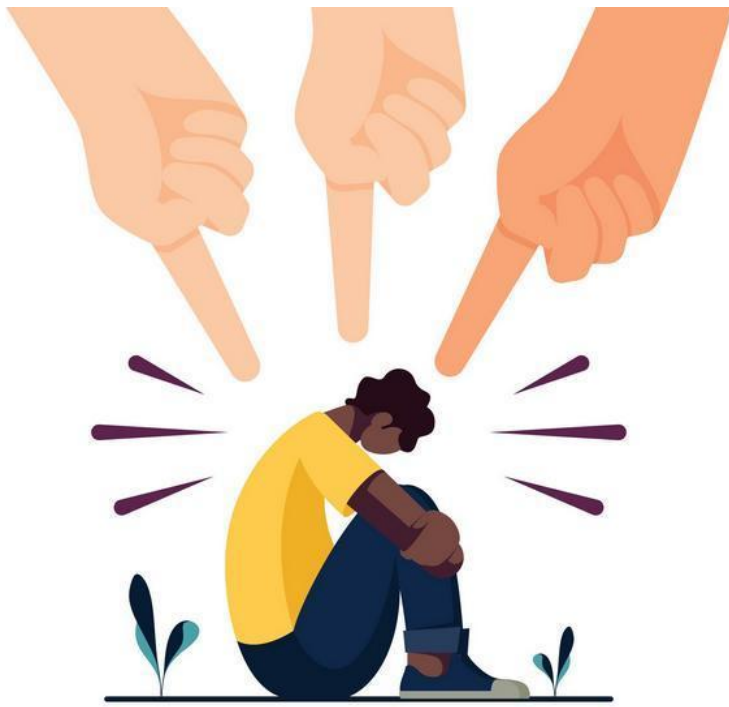
- наявність постійних інфекцій, спричинених браком гігієни;
- залучення дитини до трудової діяльності (з порушенням чинного законодавства);
- жебракування, втікання з дому;
- відставання дитини в розвитку фізичному, емоційному, розвитку дрібної моторики, пізнавальних здібностей, соціальних навичок та навичок міжособистісного спілкування) внаслідок педагогічної занедбаності тощо.

Сексуальне насильство

Ця форма домашнього насильства включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно дитини незалежно від її згоди або в її присутності, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи.

Ознаками сексуального насильства над дитиною можуть бути:

- знання термінології та жаргону, зазвичай не властивих дітям відповідного віку;
- захворювання, що передаються статевим шляхом;
- синдром «брудного тіла»;
- уникнення контактів із ровесниками чи дорослими, зокрема й з родинного кола чи друзів сім'ї;
- дитяча або підліткова проституція;
- рання вагітність;
- вчинення сексуальних злочинів;
- сексуальні домагання до дітей, підлітків, дорослих;
- нерозбірлива або непригаманна віку дитини сексуальна поведінка;
- створення та реалізація дитиною сексуальних сценаріїв в іграх за допомогою іграшок та ляльок;
- відмова від гігієнічного догляду за собою;
- нашарування великої кількості одягу на тілі або використання одягу, який максимально приховує тіло;
- страх або агресивна реакція щодо конкретних людей або людей певної статі, віку тощо;
- синці на внутрішній стороні стегон, на грудях і сідницях, сліди від укусів.

Спостереження за батьками учнів

Аби запобігти домашньому насильству педагогічним працівникам слід звертати увагу та аналізувати поведінку батьків. Зокрема про ймовірність виникнення ризиків для життя, здоров'я та розвитку дитини можна віднести ситуації, коли її законні представники:

- не цікавляться освітньою діяльністю учня (не відвідують батьківських зборів, не контактують з вчителями);
- під час відвідування закладу освіти перебувають у стані алкогольного сп'яніння або під дією наркотичних речовин;
- наявні факти надмірного вживання алкоголю, наркотичних речовин, схильності до азартних ігор та відвідування ігрових клубів;
- систематично проявляють агресивну поведінку до працівників закладу освіти, батьків інших дітей;
- ігнорують рекомендації працівників закладу освіти щодо виховання дитини, що призводить або може призвести до затримки її розвитку, погіршення емоційного стану, здоров'я, соціальної ізоляції та інших несприятливих наслідків;
- не дотримуються санітарно-гігієнічних норм та правил безпечної поведінки;
- мають ознаки пригніченого психоемоційного стану, розладів психічного здоров'я, суїцидальної поведінки;
- не забезпечують необхідного медичного догляду за дитиною;
- жорстоко поведуться з членами сім'ї чи домашніми тваринами;
- допускають перебування у помешканні, де проживає дитина, сторонніх осіб, схильних до вживання алкоголю, наркотичних речовин;
- не забезпечують дитину кишеньковими коштами;
- перекладають догляд за молодшими дітьми на інших.

Дії педагогічного колективу для профілактики та у разі виявлення ознак домашнього насильства

Організація роботи закладу освіти у цьому напрямі здійснюється відповідно до Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженого [Постановою КМУ від 22.08.2018 № 658](#).

Система шкільних заходів у сфері запобігання та протидії насильству має включати:

1. Призначення уповноваженого працівника закладу освіти для здійснення невідкладних заходів реагування у випадках виявлення фактів насильства та/або отримання заяв/повідомлень від постраждалої особи/інших осіб.
2. Проведення інформаційно-просвітницьких заходів з учасниками освітнього процесу з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей. Особливу увагу слід приділяти формуванню небайдужого ставлення учнів до постраждалих дітей, усвідомлення необхідності невідкладного інформування вчителів про випадки домашнього насильства, що стали їм відомі, повідомлення про такі випадки до відповідних кол-центрів.
3. Соціально-психологічний супровід постраждалих.
4. Розміщення на інформаційному стенді та на офіційному веб-сайті контактної інформації уповноваженої особи закладу, організацій та установ, служб підтримки постраждалих осіб, до яких слід звернутися у випадку домашнього насильства, зокрема:
 - Національна поліція за номером 102;
 - Урядовий контактний центр 15-47. Тут цілодобово надаються інформаційні, психологічні та юридичні консультації людям, які постраждали від домашнього насильства, насильства за ознакою статі, насильства стосовно дітей, або з питань загрози вчинення такого насильства;
 - національна «гаряча лінія» з питань запобігання домашньому насильству, торгівлею людьми та гендерної дискримінації 0-800-500-335 або 116-123 (короткий номер з мобільного).
5. Взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

У разі виявлення ознак чи факторів, що вказують на домашнє насильство, складні життєві обставини, жорстоке поводження з дитиною або ризики щодо їх виникнення, кожний працівник школи має передати інформацію про такого учня уповноваженій особі закладу освіти (у разі її відсутності - безпосередньо директору школи чи його заступнику).

Уповноважена особа має зустрітися з цією дитиною, встановити з нею довірливий контакт і надати емоційну підтримку. Якщо учень підтвердив факт жорстокого поводження чи насильства щодо нього, уповноваженій особі необхідно, дотримуючись принципу конфіденційності, провести таку роботу:

- забезпечити надання медичної допомоги (у разі потреби);
- з'ясувати терміни подій, які відбулися з дитиною, та за можливості отримати їхній опис;
- протягом доби за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти проінформувати уповноважений підрозділ органу Національної поліції та службу у справах дітей (якщо постраждала особа та/або кривдник є неповнолітньою особою);
- зафіксувати відповідну інформацію в журналі реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі (закладу освіти) за формою згідно з додатком 3 до [Порядку](#);
- повідомити працівників психологічної служби закладу освіти, які за потреби мають скласти план корекційної роботи, здійснити соціально-педагогічний супровід дитини чи направити її до інших спеціалістів (психотерапевта, невролога тощо).

Домашнє насильство – це вкрай небезпечне явище, яке має тривалі негативні наслідки. Травмування дитячої психіки може призвести до того, що у дорослому житті дитина може стати агресором у вже у своїй родині та вважати цю модель поведінки нормою. Тож на педагогів покладається виконання особливої місії - налагодження комфортної взаємодії з учасниками освітнього процесу та перетворення закладу освіти на острівцею стабільності та емоційної безпеки.